
Prikazi

Mirna Willer - Marijana Tomić, ur. *Summer school in the study of old books: proceedings. Zadar: Sveučilište u Zadru, 2010.*

Zbornik radova s Ljetne škole o staroj knjizi koja se održavala od 28. rujna do 2. listopada 2009. prva je u nizu publikacija u nakladničkom nizu Studija iz knjižnične i informacijske znanosti koji je pokrenuo Odjel za knjižničarstvo Sveučilišta u Zadru. Zbornik je pisan na engleskom jeziku, a sadrži petnaest međunarodno recenziranih članaka, od kojih je trinaest bilo izloženo na spomenutoj ljetnoj školi, jedan je izložen dan prije njezina početka, a vezan je uz predavanja doktorskim studentima na Poslijediplomskom studiju *Društvo znanja i prijenos informacija* u sklopu kojeg je i održana Ljetna škola o staroj knjizi, a jedan je napisan od strane doktorske kandidatkinje, kao rezultat suradnje s jednim od predavača na Ljetnoj školi. Svaki je tekst opremljen sažetkom i ključnim riječima na hrvatskom jeziku te bibliografijom korištenih radova.

Zbornik je podijeljen u pet tematskih cjelina, kao što je bio podijeljen i program Ljetne škole. Prva cjelina pod nazivom Nova kulturalna povijest (*New cultural history*) sadrži ukupno tri članka. Prvi članak autora W. Browna pod naslovom *Rukopisi i prošlost u ranosrednjovjekovnoj Europi na primjeru laika i dokumenata* govori o rukopisima u franačkoj Europi, točnije, o zbirkama formula i tragovima koji upućuju na to koliko su se laici i svećenici u srednjem vijeku koristili tim dokumentima. S obzirom da su mnogi srednjovjekovni dokumenti objavljeni u redigiranoj verziji, Brown upozorava da se pomnijim čitanjem i proučavanjem mogu uočiti i neke pogrešne interpretacije i zaključci koji su doneseni zbog istraživanja na redigiranim, a ne na originalnim srednjovjekovnim rukopisnim dokumentima, tj. danas dobro poznatim zbirkama formula. Drugi rad autora M. Lončara pod naslovom *Stari rukopisi u Zadru: vrlo kratak uvod u stanje i u nedoumice oko načina objavljivanja* bavi se problemima do kojih dolazi ukoliko se obavlja istraživanje na nekom originalnom rukopisnom dokumentu. Autor navodi i na koje se sve probleme nailazi tijekom transkripcije notarskih zapisa, poput teškoća pri razrješavanju kratica, razlika između antičkog i srednjovjekovnog načina pisanja i sl. Posljednji rad u ovoj cjelini jest rad Z. Velagića pod naslovom *Skriveni autor: pojavnosti autorskog "ja" na ranonovovjekovnim tiskanim naslovnica*. Autor analizira tri problema koji se vezuju uz autorstvo vjerskih djela tiskanih tijekom 18. stoljeća: je li autorovo ime dovoljno za pripisivanje autorstva toj osobi, zatim je li se na naslovnici bilježilo „pravo“ autorstvo te na kojim se još mjestima autor „obraćao“ čitateljima u svoje ime. Na kraju autor istražuje je li se knjiga koju danas držimo anonimnim djelom u doba kada je nastala također smatrala anonimnom. Autor uz rad donosi i naslovnice hrvatskih knjiga iz 18. stoljeća na kojima je provedeno istraživanje.

Druga tematska cjelina ovoga zbornika nazvana je Stara knjiga kao predmet istraživanja i bibliografije (*Old book as a topic for research and bibliography*). Prvi rad u toj cjelini rad je autorice D. Sečić pod naslovom *Knjižna baština u europskim i hrvatskim knjižnicama*. Autorica je izradila pregled europskih knjižničnih fondova od humanizma do danas. Autorica se posebno osvrće na crkvene, dvorske i sveučilišne knjižnice koje

sadrže iznimno bogate zbirke. Ovaj rad obuhvaća i analizu svih dostupnih mrežnih stranica te projekata koji se bave zbirkama stare i rijetke građe, čineći tako polazno mjesto za istraživanje svim budućim istraživačima nedovoljno istraženih europskih knjižničnih fondova. Velik dio rada autorica je posvetila analizi hrvatskih knjižnih fondova stare i rijetke građe, navodeći pritom i današnje stanje i otvorenost javnosti te upućujući na mogućnosti daljnjih istraživanja. Drugi rad u ovoj cjelini rad je autora E. Renharta pod nazivom *U potrazi za našom pisanom baštinom: izazovi, perspektive, pitanja*. Autor prikazuje stanje rukopisnih zbirki u zemljama istočne i jugoistočne Europe (Armenija, Bugarska, Rumunjska, Albanija, Makedonija i Hrvatska). U radu se govori o postupcima zaštite, digitalizacije i katalogizacije te mogućnostima provedbi znanstvenih istraživanja na dosad potpuno nepoznatim zbirkama. Autor daje primjere istraživanja koja bi se mogla provoditi na tim vrijednim rukopisnim zbirkama, od istraživanja načina čitanja samih rukopisa do istraživanja fragmenata, vodenih žigova, palimpsesta i sl. Rad je ovo koji otvara mnoga zanimljiva istraživačka pitanja. Autorica J. Lakuš izradila je rad pod naslovom *Stare knjige, bibliografija i njezine istraživačke mogućnosti*. Autorica nas u svome radu upoznaje s istraživanjima u području historijske bibliografije, unutar kojeg se knjiga promatra u širem kontekstu te se, osim uobičajenih bibliografskih podataka, bilježe npr. i podaci o posvetama, knjižarskim oglasima, cijeni knjige, vlasništvu i drugim zanimljivostima na knjigama i u njima. S obzirom da se knjigom bave različiti korisnici koji imaju različite potrebe (knjižničari, bibliografi, povjesničari...), autorica drži da bi bibliografije trebale biti prilagođene njihovim potrebama. Treći rad u ovoj cjelini posvećen je knjižarskim katalozima. Autorica E. Netchine u radu pod naslovom *Knjižarski katalozi u zbirci Nacionalne knjižnice Francuske u Parizu: znanstveni opis zbirke efemerne građe* donosi izvrstan primjer dobre prakse. Vrlo je malo istraživanja posvećeno proučavanju knjižarskih kataloga i stoga je ovaj rad iznimno značajan za sve koji se žele baviti tom temom. Nacionalna knjižnica Francuske objavila je znanstveni opis svoje zbirke knjižarskih kataloga tiskanih u Europi u razdoblju od 1473. do 1810. godine. Iznimno je to djelo koje čini polazište mnogim budućim istraživačima ove efemerne građe. Jedna od tema unutar druge cjeline ovoga zbornika jest i tema vlasništva pojedinog primjerka stare knjige. Upravo tu temu obradio je D. Shaw pod naslovom *Tko je bio vlasnik ove knjige? Proučavanje porijekla knjiga u europskim razmjerima*. Autor naglašava važnost katalogizacije na temelju pojedinog primjerka jer se jedino tako u kataložnom zapisu mogu zabilježiti sve karakteristike i posebnosti pojedinog primjerka građe. Upravo takav postupak opisa potaknuo je razvoj područja kojim se bavi autor u svome radu – proučavanja porijekla knjige. Važnost proučavanja prethodnih vlasnika jasno se vidi u mogućnosti okupljanja raspršenih knjižnica i privatnih zbirki koje svoju „pripadnost“ određenoj zbirci ponekad mogu dokazati jedino obilježjima vlasnika ili knjižnice kojoj su nekoć pripadali. Osim vlastoručnih potpisa vlasnika i pečata knjižnice, dokazi o prijašnjim vlasnicima mogu se istražiti i uz pomoć signatura, *ex librisa*, pečata na uvezima itd. Veliku pomoć u toj vrsti istraživanja pruža i Konzorcij europskih knjižnica (CERL) koji

nudi mrežnu bazu podataka o porijeklu knjiga. Posljednji rad u ovoj cjelini izradila je doktorska studentica M. Tomić pod naslovom *Podaci o povijesti primjerka u hrvatskim katalogima stare i rijetke građe*. Autorica je prikupila dostupne (tiskane) kataloge te je kroz te kataloge i katalogne zapise starih i rijetkih knjiga u *online* katalogima istražila koliko se bilježe podaci o porijeklu primjerka. U radu su prikazani rezultati spomenutog istraživanja s posebnim osvrtom na podatke o povijesti primjerka ukoliko su (i ako su uopće) uključeni u tiskane kataloge stare i rijetke građe u hrvatskim knjižnicama te u *online* katalogima hrvatskih knjižnica. Dodana vrijednost ovoga rada jest i bibliografija kataloga inkunabula, kataloga knjiga i rukopisa koji se nalaze u muzejskim knjižnicama i crkvenim ustanovama te kataloga izložbi starih i rijetkih knjiga. Neki od izvora koji su istraženi nisu ranije uključivani u postojeće bibliografije stare građe.

Treća cjelina nosi naslov *Novi konceptualni modeli za organizaciju informacija (New conceptual models for information organization)* i u njoj se nalaze tri rada. Autor G. Dunsire u radu pod naslovom *RDA (Resource Description and Access) i njegova primjena na stare knjige, rukopisnu građu i njihove digitalne surrogate* objasnio je nove smjernice za određivanje sadržaja bibliografskih zapisa te prikazao usklađenost tih smjernica s FRBR-om, konceptualnim modelom za strukturu bibliografskih zapisa. Važnost ovoga rada jest uključivanje obrade stare i rijetke građe u nove standarde i smjernice koje se tek počinju primjenjivati. Cilj je sve vrste građe jednako tretirati u svjetlu promjena u načinu opisivanja građe. Stara i rijetka građa sa svojim posebnostima zahtijeva drukčiji pristup nego što je to slučaj sa suvremenom tiskanom građom (npr. problem digitalne verzije rukopisnog djela). Autorica M. Willer u svome radu pod naslovom *Konceptualni model za autorizirane podatke FRAD i njegova primjena na stare knjige* obrađuje konceptualni model za autorizirane podatke i prikazuje njegovu primjenu na staru i rijetku građu. Autorica na primjeru imena tiskara/tipografa te naziva mjesta prikazuje i problematizira primjenu modela u odnosu na posebne zahtjeve u katalogizaciji stare građe. U modelu FRAD prikazani su entiteti *osobe, korporativnog tijela, obitelji i mjesta* te su na praktičnim primjerima iz stare građe prikazani odnosi definirani spomenutim modelom. Važnost ovoga rada jest ukazivanje na specifične potrebe stare građe za iskazivanjem entiteta *obitelji* koji nije bio predviđen u prvoj verziji modela FRBR. U posljednjem radu unutar ove cjeline pod naslovom *Novi konceptualni modeli za organizaciju informacija autoriziranih podataka u europskom kontekstu* autorica C. Fabian na primjeru Tezaurusa Konzorcija europskih znanstvenih knjižnica (CERL) prikazala je postupak izgradnje europske datoteke autoriziranih podataka za stare tiskane knjige. Ovaj tezaurus polazište je svim istraživačima stare knjige jer se radi o najopsežnijem i najpotpunijem tezaurusu iz područja istraživanja stare knjige, bilo da se radi o imenima tiskara, autora, obitelji, mjesta tiskanja ili bivših vlasnika.

Dva su rada uvrštena u četvrtu cjelinu pod naslovom *Zaštita i očuvanje kulturne baštine (Conservation and preservation of cultural heritage)*. Prvi rad autorice A. Gilliland pod naslovom *Razvoj teorije, prakse i istraživanja o zaštiti i pristupu arhivskom gradivu u digitalnom svijetu* bavi se izazovima koji su stavljeni pred nove generacije

arhivista, knjižničara i mnogih drugih znanstvenika pojavom i naglim razvojem novih tehnologija i novih mogućnosti umnažanja i proizvodnje potencijalnog arhivskog gradiva. Postavlja se pitanje što sačuvati, koji su kriteriji selekcije elektroničkih dokumenata i njihovih inačica i sl. Autorica daje pregled promjena koje su se dogodile u arhivističkim istraživanjima, otvara pitanja novih područja kojima se bave arhivisti uzimajući u obzir, tj. stavljajući ih u odnos s tzv. tradicionalnim zadaćama arhivista. Autorica također pokazuje i ukazuje na dodirne točke arhivističkih i informacijskih/knjižničarskih istraživanja u kontekstu bavljenja digitalnom građom i dokumentima. Autori drugoga rada D. Hasenay, M. Krtalić i I. Gobić Vitolović pod naslovom *Zaštita i konzervacija starih knjiga* bave se problemima zaštite na strateškoj razini, vrstama materijala stare građe, njihovim oštećenjima te metodama i postupcima zaštite i konzervacije oštećene građe i restauracije. U kontekstu novih tehnologija autori promatraju digitalizaciju kao jedan od postupaka zaštite stare građe.

Posljednja cjelina pod naslovom *Upravljanje zbirkama stare građe (Old book collection management)* sadrži opsežan rad autorice L. Miletić-Vejzović pod naslovom *Upravljanje zbirkama posebne vrste građe s naglaskom na projekte digitalizacije*. U svome radu autorica se bavi svim aspektima upravljanja jednom zbirkom odnosno zbirkama, naglašavajući odgovornost voditelja zbirke i važnost odlučivanja o prioritetima same zbirke. Stara i rijetka građa danas podrazumijeva uključivanje u projekte digitalizacije, no odgovornost je voditelja zbirke procjena što se i koliko dobiva ili gubi digitalizacijom. Autorica daje primjere uloge zbirke stare građe u sveučilišnom sustavu te mogućnosti uporabe digitalizirane građe za udaljene istraživače. Kako postupci digitalizacije u svjetlu omogućavanja pristupa digitaliziranoj građi podrazumijevaju kvalitetne metapodatke, autorica stavlja naglasak upravo na taj dio opisa digitalizirane građe. U radu se može vidjeti primjer nekoliko uspješnih projekata vezanih uz sveučilišne zbirke posebne vrste građe, poput zbirke starih američkih zemljopisnih karata.

Zbornik radova s *Ljetne škole o staroj knjizi* iznimno je vrijedan izvor za sve koji se bave ili se žele baviti istraživanjima pisane baštine, bilo da se radi o rukopisnoj ili tiskanoj staroj i rijetkoj građi ili o digitaliziranim inačicama. Zbornik daje samo mali pregled mogućih tema i ukazuje na to da je istraživanje stare i rijetke građe interdisciplinarnog karaktera i samo suradnjom povjesničara, bibliografa, knjižničara, arhivista, povjesničara umjetnosti, muzeologa, jezikoslovaca, leksikografa, klasičnih filologa, digitalnih humanista, kemičara, računalnih stručnjaka i stručnjaka iz mnogih drugih područja možemo dobiti barem djelomičnu sliku važnosti tih interdisciplinarnih istraživanja u svrhu otkrivanja zanimljivih i važnih činjenica iz naše prošlosti koje su skrivene u staroj i rijetkoj građi. (**Drahomira Gavranović**)

**Aleksandra Horvat - Daniela Živković, *Knjižnice i autorsko pravo*.
Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, 2009.**

Djelo *Knjižnice i autorsko pravo* autorica Aleksandre Horvat i Daniele Živković prvo je u nas objavljeno djelo s područja autorskog i srodnih prava u području djelatnosti knjižnica, koje se može primijeniti i u drugim srodnim informacijskim ustanovama gdje se pri obavljanju djelatnosti pružanja informacija moraju poštivati propisi o autorskopravnoj zaštiti. Knjiga može poslužiti kao priručnik, prvenstveno knjižničarima, nakladnicima, informacijskim stručnjacima i zaposlenicima u ostalim srodnim profesijama koji se u obavljanju svoje djelatnosti susreću s problemima autorskopravne naravi, ali i kao udžbenik studentima, jer na iscrpan i sveobuhvatan način donosi pregled primjene odredbi autorskog i srodnih prava u području informacijske djelatnosti.

U prvom poglavlju objašnjava se pojam autorskog prava te pitanja zaštite autorskog prava u kontekstu slobodnog pristupa informacijama, daje se kratak povijesni pregled razvoja autorskog prava i opisuju najvažniji dokumenti s područja međunarodnog uređenja autorskog i srodnih prava. Sljedeća dva poglavlja bave se problematikom autorskog djela i pravima autora u kojima se navode i primjeri nakladničkog ugovora i ugovora o autorskom djelu.

Poglavlje Iznimke i ograničenja od interesa za knjižnice i korisnike donosi upute knjižnicama kao ključnim sudionicima u primjeni Zakona o autorskom pravu i srodnim pravima s ciljem adekvatne primjene odredbi autorskog i srodnih prava. U poglavlju Individualno i kolektivno ostvarivanje autorskog prava iscrpno se navode i vrste licencnih ugovora s kojima se knjižnice sve češće susreću uslijed razvoja elektroničkog nakladništva. Takva vrsta autorskopravnog ugovora u nas nema poseban naziv i nije pobliže uređena Zakonom o autorskom pravu i srodnim pravima, već je općenito regulirana davanjem odobrenja (dozvole, tj. licence) za korištenje određenog predmeta zaštite po Zakonu o obveznim odnosima.

U knjizi se govori o autorskopravnim aspektima korištenja svih vrsta izvora i građe koji čine knjižnične zbirke i svim oblicima poslovanja u knjižnicama, od javne posudbe, korištenja bazama podataka i *webom* pa do digitalizacije.

Opći cilj svih projekata digitalizacije jest poboljšati dostupnost građe, a ključna uloga knjižnica digitalnog doba ostaje omogućiti korištenje i zaštitu građe. I knjižnice i ostale srodne informacijske ustanove, arhivi i muzeji, sve više digitaliziraju zaštićena autorska djela, pa se nalaze u položaju da pregovaraju i sklapaju ugovore s nositeljima prava, tj. organizacijama koje ih zastupaju, o uvjetima pristupanja digitaliziranoj građi i uvjetima korištenja. U knjizi se mogu naći upute za sve predradnje neophodne za digitalizaciju, vrste dozvola ili licenci i upute na koji način knjižnice mogu građu učiniti dostupnom nakon digitalizacije. Spominju se i u našim knjižnicama sve zastupljeniji digitalni repozitoriji i daje se primjer Izjave o autorovoj suglasnosti za polaganje djela u sveučilišni repozitorij.

Osobito je korisno i posljednje poglavlje u knjizi, Pitanja i odgovori, nastalo u namjeri autorica da olakšaju korištenje onima kojima je potreban brz i načelan odgovor, a sadrži zaista sve što u ovom trenutku obuhvaća primjena odredbi autorskog i srodnih prava u području djelatnosti knjižnica.

Knjiga je pisana jednostavnim jezikom, sustavno i pregledno, tako da se njome mogu podjednako koristiti i početnici i informacijski stručnjaci, kojima primjena autorskog prava u knjižnicama nije strana. Izloženi su i objašnjeni osnovni pojmovi s područja autorskog prava, a korišteno je nazivlje iz hrvatskog Zakona o autorskom pravu i srodnim pravima, ali se neki nazivi navode i u izvornom, engleskom obliku ukoliko u nas ne postoji predviđena terminologija. Redosljed poglavlja u knjizi prihvatljiv je za čitatelje koji o autorskom pravu malo znaju i postupno nas uvodi u različitu problematiku autorskih prava, ali se pojedina poglavlja mogu čitati i kao zasebne sadržajne cjeline ukoliko čitatelja zanima neka specifična tema.

U pitanju je, dakle, zanimljivo, aktualno i korisno djelo s problematikom iz naše sredine, iako se mjestimice opisuje i inozemna praksa, a budući da domaće literature koja se bavi specijaliziranim pitanjima autorskog prava uopće nema, knjiga je vrlo korisna i kao priručnik namijenjen svima koji su zainteresirani za primjenu autorskog prava.
(Vesna Radičević)